

פראנטישק סילניצקי: דוקטרינת ברז'נייב – הריבונות הנוגבלת

ב-31 בדצמבר 1922 באה לעולם מדינה חדשה – ברית הריפובליקות הסוציאליסטיות – המועצתיות – סס"ר. במרוצת יובל שנים ויותר לקיומה הורגלו בני-אדם בשם זה ואף החלו להשתמש בו כמושג המשקף את המציאות בהסתגלם בינתיים, במשמע מסוים, לאשליית "קיסרות גדולה" ובסייעם ליצירת האגדה בדבר זכות-הקיום ההיסטורית של תצבורת רבת-לאומים זו, שסימניה המובהקים, מצד אחד, התפשטות בלתי-פוסקת כמעט (להוציא תקופות היסוס קצרות) תוך בליעת אומות נוספות, ומצד שני – שוני רב בין חלקיה הלאומיים בהתפתחות כלכלית, ברמה תרבותית ובמסורת שלטון, שלא לדבר על היחס השונה של העמים שבתוכה כלפי הגוף רב-הלאומי הענקי עצמו וכלפי העולם שמחוצה לו.

לכל תקופה בתולדות ברית-המועצות תנאים ייחודיים אפייניים שלפיהם התגבשה מדיניותה של מעצמה זו, אך עם זאת יש להכיר כי ההיסטוריה יודעת רציפות היסטורית והדדיות היסטורית. אם נתעלם מאלו ונבקש להבין את צמיחת אותה תצבורת רב-לאומית הקרויה ברית-המועצות אך ורק לאור המסיבות הפוליטיות המוגבלות שבכל שלב ושלב בהתפתחותה, הרי ניתקל בלי הרף בהפתעות (ונוסף לכך נועמד בפני שאלה מוצדקת: כלום לא נהיה שבויי הונאה-עצמית אם נניח שכל התרחבות חדשה של תצבורת זו מתרחשת באורח עצמאי לחלוטים ושהיא פרי שהמדיניות פותחת וגומרת בגבולות של מצב מסוים שאינו נובע מן העבר ואינו מתמשך אל העתיד, ומאחר שמאורע מתחולל אי-שם במקום אחר אפשר לנו שלא להידאג, שהרי אותו מקום מצוי הרחק ואין בינו ובינינו ולא-כלום. אם בני-אדם רגישים אנו, אפשר שייראה לנו מה שהתרחש הרחק מאתנו כאסונם של אחרים; להבין לנפשם ולהשקיף עליהם מן הצד נוכל רק כל עוד לא ישתכח האסון מן הלב.

אולם לגופם של דברים, מה פירוש "תקופה היסטורית"? מתי היא נוצרת ומתי היא מגיעה לקצה? איך נגדיר את גבולותיה מן העמדה של ימינו-אנו? מהו שנעלם ונמוג ומהו שקיים-ועומד ומשתמר כגורם של קבע? העיון בשאלות אלו הניעני לחפש אחר סיבות קיומה וגיודלה של המדינה הקרויה ברית-המועצות: לתהות מה הזיקות ההדדיות בין מדינה זו ובין המדינות שהן מושא האינטרסים שלה, האם עלולות אומות נוספות להיות למושא, בכוח או בפועל, של אינטרסים אלה, היכן תהליך זה פותח והיכן, וכיצד, עשוי הוא לבוא לסיומו?

בארבע השנים האחרונות רווח מאד השימוש במונח "דוקטרינת ברז'נייב" בעיונים במדיניות ברית-המועצות, שנערכו לא רק במערב אלא גם במזרח. במערב נשתרש מונח זה כמין מושכל-ראשון, שבעזרתו אפשר לתרץ לא רק את כיבוש צ'כוסלובקיה בעבר אלא גם התערבות צבא סובייטי בעתיד במקרה של "אי-ציות" מצד ארצות סוציאליסטיות אחרות בדרום-מזרחה של אירופה ובמרכזה. אולם בספרות הקומוניסטית משמש מונח זה בשני מצבים:

(א) כאשר מבקשים להדגיש את חוסר-ההבנה העקרוני של המערב לגבי מדיניות המפלגה הקומוניסטית של ברית-המועצות (חוסר-הבנה שלדעתי הוא בגדר עובדה ניצחת);

(ב) כאשר מבקשים להדגיש את "התעמולה שלוחת-הרסן של כוחות המערב התוקפניים, האימפריאליסטיים והמיליטאריסטיים והעוינים את הסוציאליזם" (ענין מעוט-חשיבות למדי).

בעולם הקומוניסטי מחזיקים מנהיגי המפלגה הקומוניסטית במונופול על עניינים שבהלכה ובמעשה. אך טבעי הוא ביותר שבאורח מסורתי משתדלים כלי-התקשורת וצבא התעמלנים העצום בעולם הזה לעשות את המזכיר-הכללי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית אישיות ראשונה-במעלה כהוגה-דעות מדיני, כלכלי, חברתי ותרבותי וכמגשים המדיניות בתחומים אלה. לפיכך הרי זה פאראדוקס מובהק שנוהג ומסורת קומוניסטיים אלה מואצלים על ליאוניד ברז'נייב, בסוגיית ה"דוקטרינה" בנוגע לזכותה של ברית-המועצות להתערב בענייני אומה המצויה בתחום-השפעה, דווקא בעולם הלא-קומוניסטי, והם מאוששים בו בכלי-התקשורת ושאר צינורות של אינפורמציה, שעה שהן במפלגה הקומוניסטית הסובייטית והן במפלגות קומוניסטיות אחרות בתחום-ההשפעה הסובייטי כופרים בזכות-יוצרים זו של "המזכיר-הכללי". מגקודת-מבט פורמלית מעמידה כפירה זו באור מגוחך ביותר את המומחים המערביים, ומאשרת במשנה-תוקף כי "דוקטרינת ברז'נייב" לא היתה ולא נבראה.

למרבה-התמיהה אין הצד-שכנגד מסוגל, בעקשנותו, להינתק מן המונחים שטבע לעצמו ובהתעלמו כליל מהשגות הקומוניסטים הוא מתווה גבול בין ברז'נייב מכאן ובין מדיניות המפלגה הקומוניסטית הסובייטית כגורם בלתי-משתנה מכאן, עם שהוא משייך לברז'נייב חידושים פוליטיים וטוה, אולי אף בלא-יודעים, אגדה חדשה על האישיות השלטת בברית-המועצות.

בברית-המועצות של ימינו, בה אין מחמיצים שום הזדמנות "להסתמך על נקודת-המבט והקביעות העיוניות והפוליטיות של המזכיר-הכללי", מסרבים לדגול במגמה זו של חיוק סמכותו של המנהיג הראשון-במעלה; איך יוסבר אפוא שבאותה מידה של תקיפות נחרצה בה מבקש העולם הלא-קומוניסטי להעניק לברז'נייב מקום נכבד בהיסטוריה הכפופים לו שוללים ממנו זכות זו? מה פשרו של פאראדוקס מדיני זה? אין זו אלא תמימות לקבוע שהם נוהגים כך בשל רגשות-בושה על תקיפת עם קטן בשנת 1968, או בשל האפשרות שתישנה התקפה כזאת על עם אחר בעתיד.

ועם זאת, העובדה בעינה עומדת שבעיני העולם הלא-קומוניסטי לבש המונח "דוקטרינת ברז'נייב" משמעות המקנה תוקף חוקי לזכותה המעצמתית של ברית-המועצות להתערב בענייני הפנימיים של עם שבתחום-השפעה ולהנהיג בארצו בכוח-הזרוע משטר כראות-עיניה, וכן להגן על הסטאטוס-קוו בעולם, שהפרתו על-ידי הגוררות הסוררות במרכז אירופה ובדרום-מזרחה עלולה, לדעת אי-אלה פוליטיקאים, להצית תבערה עולמית.

כאשר נכבשה צ'כוסלובקיה בשנת 1968 השקיף העולם הקרוי "עולם הדמוקרטיה המערבית" על מאורע זה בהתאפקות מופלגת. ארצות-הברית ראתה מיבצע זה כ"שערוריה משפחתית", כ"עניינו של הגוש המזרחי", ובגודל-לבב נאלמה דום והתעלמה ממדיניותה הקודמת שלה עצמה, מדיניות אשר שללה את ה"גרירות" שכפתה ברית-המועצות על כמה וכמה מדינות אירופיות. ארצות-הברית הוציאה בכך מן המשחק את צ'כוסלובקיה ואת עמיה, משל כאילו קיבלה ללא סייג את תוצאות המדיניות הלאומית של ברית-המועצות, מדיניות שלפי תורת הלניניזם בדבר יחסי-הגומלים בין "העמים הסוציאליסטיים" היא גורסת שעם רק אותו חלק ממנו שנטל לידיו את זכויות הכלל כולו, כלומר—הצמרת המקומית של המפלגה הקומוניסטית. העובדה שהניחו את פתרון הבעיה של כיבוש צ'כוסלובקיה למפלגות הקומוניסטיות בטלה מעמי צ'כוסלובקיה תקוה לשינוי מצבם כתוצאה מפעולות-תמיכה חופפות של העמים הדמוקרטיים; עמי צ'כוסלובקיה בודדו והועמדו במצב של תלות מוחלטת במוסקבה ובעושי-דברה הצ'כוסלובקיים.

הדוקטרינה בדבר "הריבונות המוגבלת", עקרון המשמעת של הגרורות וזכותה של ברית-המועצות כמעצמה לנהוג בתחומי הגוש כראות-עיניה, אכן נתקבלו קבלה גמורה על-ידי העולם שמחוץ לגוש הסובייטי.

ועוד אפשר לקבוע עתה כי סימנים אפיניים לשלב הנוכחי בהתפתחות העולם הם אי-הבנה מוחלטת של המדיניות הסובייטית, או הונאה-עצמית מודעת, או אדישות גמורה פרי אנוכיות קצרת-ראות של עם אחד כלפי משנהו, או תודעת חולשה-עצמית ויראת-כבוד כלפי מי שאינם חוששים מהשתמש בכוח-הזרוע—או כל אלו גם יחד.

הנה כך נעשית "דוקטרינת ברוז'נייב" בבואה אבסורדית של המצב, שהרי העולם הלא-קומוניסטי רואה בברית-המועצות מדינה שאין עבר למדיניותה ואילו עתידה מצטמצם בשימור העולם השסוע, כלומר בשימור הסטאטוס-קוו. ואמנם בצביונה זה, בהגבלתה הגיאוגרפית, ולעתים באיבונה, מתקבלת מדיניות זו כתופעה שאין ברירה אלא לכבדה כעובדה ממשית וכזכותה של מעצמת-על קומוניסטית; וזאת מתוך תקוה שאכן מדובר בדוקטרינה, כלומר במדיניות לגבי מדינות מסוימות וכלפי עובדות פוליטיות מוגדרות. לכן גם נוכל לקבוע עתה בוודאות כי במונח "דוקטרינת ברוז'נייב" נתמססו תקוות העמים שבתחום-השפעתה של מוסקבה לכיבוד ריבונותם ולזכותם להשתתף מתוך חירות בחייה של משפחת האומות. העולם הלא-קומוניסטי מחק עמים אלה מרשימת העמים הריבוניים, אולי בתקוה שבזכות כך יישאר הוא עצמו מחוץ לתחום ההתפשטות הסובייטית.

כשאני לעצמי, הריני משוכנע בתכלית כי הנסיון לבודד את מדיניות המפלגה הקומוניסטית הסובייטית ואתו ארגון של מימשל ממלכתי (הכפוף למפלגה זו). אגב דחיקת מדיניות זו לסד של "דוקטרינת ברוז'נייב", הוא טעות שמפיצים

פובליציסטים שאינם מבינים דבר לאשורו והם מרגיעים את קהלם תחת להזהיר מפני סכנה.

הן אלה שטבעו את המונח "דוקטרינת ברז'נייב" והן אלה המסתייעים בו משקפים על מדיניות המפלגה הקומוניסטית הסובייטית, אם יאבו ואם ימאנו, כעל תופעה חברתית מבודדת התלושה מבחינה היסטורית מפלל המדיניות הבינלאומית של ממשלת רוסיה. במסגרת תפיסה זו אפשר לראות בכיבוש צ'כוסלובקיה פעולה בודדת של "הדוד הרע" היושב בקרמל, ואפילו להגיע לכלל מסקנה שלמעשה לא קרה דבר ולא יקרה דבר. שהרי מי חש צורך לדבר על סוציאליזם במתכונת צ'כוסלובקית, על דובצ'ק, על ההומאניזם של האביב הצ'כוסלובקי בשנת 1966? הדובצ'קים נעלמים נבכתי ההיסטוריה, אך הברז'נייבים, נציגי השלטון והכוח והנוקשות והסוציאליזם הלא-אנושי—אלה שרירים וקיימים. הבו אפוא גודל לברז'נייבים אלה והתיחסו אליהם בלא רגשות, באובייקטיביות, בלי לערב כאן שיקולי טוב רוע; התיחסו אליהם ביראת-הכבוד היג'א לאותם שליטים שמוסרם כפוף כולו לאמות-מידה שונות מאלו של בני-אדם תרבותיים, מעודנים, אולם נגסים וחסרי-אונים.

העובדה שהמפלגה הקומוניסטית הסובייטית דוחה "דוקטרינה" זו וכופרת בעצם קיומה, תוך שהיא מדגישה שעשייתו של ברז'נייב משולבת באותם עקרונות שהיו מונחים ביסוד הקמתה של המדינה הרוסית רבת-הלאומים, יש בה משום אזהרה כי מדובר כאן לא במאורע יחיד ומבודד אלא במדיניות לאורך-ימים, וכי כיבוש צ'כוסלובקיה לא היה אלא השתקפות של מדיניות זאת, שהיא גורם-קבע לגבי המדינה הרוסית בשלב הנוכחי ולגבי המוציא-לפועל הנוכחי של מדיניותה בדמות המזכיר-הכללי של המפלגה הקומוניסטית הסובייטית—ל.י. ברז'נייב. לצורך בדיקה השוואתית ראוי לשאול מהם היסודות הדומים בהתפתחותה ובהתרחבותה של המדינה הרוסית רבת-הלאומית שאין להם ול"דוקטרינת ברז'נייב" ולא-כלום. האם היה סיפוח ארצות של עמים לא-רוסיים רבים לפני המהפכה פרי דוקטרינה של צאר זה או זה? וכאשר שוקמה המדינה רבת-הלאומים כמעט כליל, לאחר שהוכרעה על-ידי מהפכת 1917, כלום היה זה פרי דוקטרינת-לנין? כלום היה סיפוח מזרח-פולין, ליטא, לטביה, אסטוניה ונתח של פינלנד בשנים 45—1939 פרי דוקטרינת-סטאלין, והוא הדין בהעתקת גבולה של רוסיה לשטטין, לאַלבא, לטריאקסט? כלום היה מיגור תקוות הריבונות של ההונגרים במרחץ-דמים פרי דוקטרינת-כרושצ'וב? מדוע אפוא תולים את כיבוש צ'כוסלובקיה ואת האיומים על רומניה ויוגוסלביה ב"דוקטרינת ברז'נייב"? היכן אותו גורם מבודד במדיניות הקומוניסטית הרוסית? היכן החידוש שהודות לו נכלל ברז'נייב בהיסטוריה העולמית? מדוע הרוסים דוחים מונח זה ועומדים על רציפות מדיניותם ואילו אחרים מתעקשים לראות רק את השלב הבודד והמובדל של מדיניות זאת בתלוש מן ההיסטוריה הרוסית?

האמנם אין התפשטות השליטה הרוסית על עמים אחרים וביסוסה מצטיינים בהיסטוריה הרוסית לדורותיה בתו כללי של התערבות צבאית ודיכוי הנובעים מקיום מעצמה רוסית אדירה, הנכונה תמיד לצאת להגנת האינטרסים שלה בארצות אחרות

שאוכלוסייהו אינם רוסים, שתרבויותיהן השונות צמחו במסיבות היסטוריות שונות לחלוטים? אם ברז'נייב רואה עצמו בחינת תופעה יחידה-במינה במדיניות של מוסקבה, אם בינו ובין קודמיו ההיסטוריים אין כל קשר, אם אין כל עבר, כי אז— בלי הבדל מה טיבו של אותו עבר שלא היה ולא נברא—מה יהיה טיב עתידו של העולם הלא-קומוניסטי, הלא-רוסי, שלפי-שעה עדיין לא סגרה עליו חומת הסטאטוס-קוו, אלא שכבר הוא מתיחס באדישות מוחלטת לגורל העמים הלא-רוסיים שבשליטת ברז'נייב, מתרגל לברז'נייב, מוחל לו על חטאיו הקטנים ואחוז פחד-מוות מפני צעדי העמים הלא-רוסיים, שמא יפרו את יציבות שליטתו של המרכז הקומוניסטי המוסקבאי? כלום בתולדות האנושות סטאטוס-קוו חייב להיות נצחי?

ברז'נייב עצמו ברי לו, ככל הנראה, שאין הוא תיאורטיקן גדול של התנועה הקומוניסטית, שאין הוא טקטיקן או אסטרטג גאוני, אף לא יוצרה של דוקטרינה חדשה הקרויה על שמו. הפוליטיקאים הקומוניסטים הרוסיים אף הם אינם מקימים דבר כלשהו בחלל הריק או על סמך רחשים עמומים, משאלות-לב ושאיפות; בשום פנים אין הם פועלים מתוך הונאה-עצמית. הצבא והמדינה שלהם כה איתנים הם בתקופה הנוכחית עד שהם יכולים להפעילם בכל עת—כל-אימת שתיראה להם השעה יפה לכך—ולהוכיח לעולם בפעולה זו עצמה את גדולתם, את יכולתם להתערב באירועים בינלאומיים ובענייניהן הפנימיים של מדינות אחרות. מנגנון זה לא בידי ברז'נייב נוצר. הלו מצא אותו פועל ומיועל על יסוד נסיון העבר. אכן, הוא הפעילו בפרשת צ'כוסלובקיה, אך לא היה זה מעשה שרירותי שלו עצמו או של כמה מחבריו בפוליטיבורו, למרות רצונם של חברים אחרים באותו גוף. והוא לא הפעילו כלל מחמת סכנתה של מהפכת-נגד, כביכול, משום שהתחולל מהפך בצ'כוסלובקיה והשלטון נתפס על-ידי גורמים ריאקציוניים זעיר-בורגניים.

•

כדי לבסס את הקביעות שלמעלה אין מנוס מפנייה אל ההיסטוריה. תבורת הפוליטיקאים הבולשביקים הראשונה ליכדה בשעתה מחדש את הקיסרות הרוסית, שנתפרקה בשנים 1918—20, בהסתייעה בשיטה שנקט ברז'נייב כעבור שנים.

לאחר שעלו הבולשביקים לשלטון גשתלהבו רבים (ואחדים עדיין משתלהבים) מזן הסיסמה הלנינית על זכות האומות הלא-עצמאיות להגדרה-עצמית, לרבות הקמת מדינה עצמאית. סיסמה זו נועדה לשמש גורם מדרבן במאבק-השיחרור המהפכני-הלאומי לגבי אותם עמים שלא היתה להם מדינה משלהם. בראש-וראשונה נועדה סיסמה זו לפורר ולפוצץ את הקיסריות הקולוניאליות ובתוך כך לספק לרוסיה הסובייטית בעלי-ברית במאבקה לחיסול המשטרים הקיימים ולהרס יחסי-הגומלים הסוציו-כלכליים שנתרקמו בין מדינות המערב.

בחבלי-עולם רבים העניקה סיסמה זו בשעתה לקומוניסטים הרוסיים הילה של לוחמים למען זכויות העמים המשועבדים. אולם מעניין הדבר שבאירופה, אשר כתוצאה משקיעתה של קיסרות אוסטריה-הונגריה קמו בה מדינות חדשות, הסתייעו

הבולשביקים תחילה בטקטיקה אחרת. לגבי אירופה גרסו כי המפלגה המהפכנית תשמר את המדינה רב-הלאומית הגדולה, תצעד בדרך המהפכה העולמית, ותתמוג עם ברית-המועצות. אולם ככל שמדובר ברוסיה רבת-הלאומים עצמה, ראו הבולשביקים בסיסמת זכותה של אומה להגדרה-עצמית רק טכסיס לשיקום הקיסרות הרוסית. אכן, כאן דווקא נתגבשה באותם ימים הדוקטרינה של הריבונות המוגבלת.

הארגון הלניני של מהפכנים מקצועיים, שהגיע לשלטון ברוסיה השקועה באגדרל-מוסיה, רעבה, מוכה ללא-רחם בחזיתות של מלחמת-העולם הראשונה, הבטיח להעניק לעמים הלא-רוסיים זכויות שוות לאלו של הרוסים—ולאותם עמים שלא ירצו לדור בכפיפה מדינית אחת עם הרוסים הבטיח שיהיו רשאים להקים מדינה משלהם. כמה וכמה עמים לא-רוסיים, מתוך שזכרו מה עלה בגורלם במדינה הרוסית (וכן מתוך שפחדו מן הבולשביקים), הביעו רצון לבצל את ההזדמנות ולהינתק מעל רוסיה. אולם, לאמיתו של דבר, מעולם לא תמכה המפלגה הקומוניסטית, רעיונית, בהינתקות זו. כל מנהיגיה הצהירו תמיד כי אין פניהם כלל להינתקות העמים הלא-רוסיים מן המדינה הרוסית, שכן המטרה היא מדינה גדולה בעלת שלטון מרכזי חזק ופוטנציאל אנושי וכלכלי גדול ככל האפשר, שהם תנאי-מוקדם לנצחון הדוקטרינה של מפלגתם ועצמתה הצבאית של ארצם. מכאן ששאלת זכותן של אומות להגדרה-עצמית היא לגביהם רק עקרון בדוקטרינה שחרטה על דגלה את הדיקטטורה של הפרולטריון המוגשמת על-ידי המפלגה הקומוניסטית, בכוח העצמה הצבאית של המדינה הסובייטית והמהפכה העולמית.

השאיפה להקמת מדינה לאומית ולריבונות, שרווחה בשנים 20—1917 בקרב העמים הלא-רוסיים שסופחו לרוסיה על-ידי ממשלות הצארים והיו אזורי-הספר של הקיסרות, סתרה מעיקרה מטרה אמיתית זו של הבולשביקים. חרף העובדה שהמפלגה הקומוניסטית הרוסית הצהירה על תורת המהפכה החברתית כעל דרך לעלייתו של מעמד-הפועלים לשלטון בעולם כולו, אי-אפשר להתעלם אפוא מן העובדה שהבולשביקים פעלו בשם מעמד-הפועלים הרוסי; אותם שנכללו בשכבה חברתית זו היו, ברובם המכריע, חסרי-השכלה וכל מניינם 3 אחוזים בלבד מן האוכלוסיה, ואילו אותם שהגיעו בשמם לשלטון היו רק כמאית האחוז.

כשתפסו הבולשביקים את השלטון היתה החברה הרוסית חדורה רוח שובינית עד היסוד בה. לנין בכבודו-ובעצמו נאלץ להשקיע מאמצים ניכרים כדי לשכנע את "המהפכנים האינטרנאציונליסטים-הסוציאליסטים" שלו, בוויכוחים סוערים שהתנהלו בוועידה השמינית ובוועידה העשירית של המפלגה הבולשביטית, כי אכן הכרח הוא לדגול בסיסמת זכותה של אומה להגדרה-עצמית לפי שאין הדבר כרוך בפירוק המדינה הרוסית—כפי שסברו החולקים עליו מבין עמיתיו—אלא, אדרבה, מרדים הוא את התודעה הלאומית המתעוררת של העמים הלא-רוסיים. בתוך כך פיתח לנין עצמו את רעיונו של בוכארין כי נציג הרצון הלאומי בתנאי "הדמוקרטיה הסובייטית" הוא הפרולטריון—כלומר, מפלגת הבולשביקים. ובאשר המפלגה היא בינלאומית ומרכזה במוסקבה, מה סכנה גלומה בסיסמת "זכותה של אומה להגדרה-עצמית"?

ואמנם, בהנהגתו של לנין הוכיחה ממשלת הבולשביקים כי בראש-וראשונה עומדת היא על משמר האינטרסים של המדינה הרוסית ושלמות שטחה, המאוכלס עשרות עמים שונים.

לרעיון הקוסם של זכותה של אומה להגדרה-עצמית היה תוכן ממשי. העמים הלא-רוסיים בקיסרות הרוסית, שהקימו מדינות משלהם, נתקלו ביחס אוהד מאד מצד ממשלת הקומיסרים העממיים. עם הממשלות של מדינות אלו כרתה ממשלת לנין חוזים שבהם נאמר גם כי הריפובליקה הסוציאליסטית הפדרטיבית הרוסית מכירה ללא סייג בעצמאותן ובאי-תלותן, על יסוד עקרון זכותה של אומה להגדרה-עצמית, והיא מסתלקת מרצונה הטוב, מעתה ועד עולם, מכל זכויות הריבונות לגבי שטחיהן. אולם מאחר שהקומוניסטים הרוסים פירשו את המלה "אומה" אך-ורק כשכבה חברתית המיוצגת על-ידי חלק ממנה שהוא קומוניסטי במגמתו, נבע מכאן שזכותה של אומה להגדרה-עצמית לא היתה אלא זכותם של הגורמים הפוליטיים בעלי המגמה הבולשבית בתוכה. כך נתעצבה מדיניות המפלגה לגבי הבעיה הלאומית: נקודת-המוצא היתה הכפפתה המוחלטת של הבעיה הלאומית למלחמת-המעמדות, ולפיכך נגזר על מלחמה זו שתביא לדחיקת כל שאר השכבות באומה שבה מדובר מעמדות פוליטיות וכלכליות, להקמת משטר דומה למשטר מוסקבה ולייצוג פוליטי "הנושא את רצון העם" בדמות מפלגות קומוניסטיות לאומיות, שהן חלק מארגון בינלאומי ריכוזי, כפוף למשמעת-ברזל.

כשהיה סטאלין קומיסר-הלאומים הכריז בפומבי כי מקור המהפכה העולמית—רוסיה המרכזית—אינו יכול לקיים את המהפכה ולפתחה בלי המשאבים והתפוקה של שטחי-השוליים של המדינה הרוסית, המאוכלסים עמים לא-רוסיים, ולכן הינתקותם גושאת אופי אנטי-מהפכני מובהק. תמורת אי-פרישה הבטיח סטאלין לעמים הלא-רוסיים הגנה מפני האימפריאליסטים. הסיסמה עזת-הרושם בדבר זכותה של אומה להגדרה-עצמית, לרבות פרישה לצורך הקמת מדינה ריבונית, ניטלה אפוא משמעותה מכל-וכל לגבי העמים הלא-רוסיים במדינה הסובייטית. עובדה היסטורית משעשעת היא שהבולשביקים ניצלו בהצלחה את הטקטיקה הפוליטית אשר שיקמה בעזרת סיסמה זאת את המדינה הרוסית שהתפוררה, והמרכז המוסקבאי השליט מרחיב עד היום בהתמדה את מדינתו ואת תחום-השפעתו חסרת-המצרים בעזרת אותה טקטיקה שפיתחו מכוני הבולשביים.

כדי לשקם את הקיסרות שהתמוטטה בראשית ימי שלטונם—כשהיתה שנאת העמים הלא-רוסיים אל הרוסים, מדכאיהם ורודפיהם מאז, עזה ביותר—סייעו הבולשביקים בהקמת ריפובליקות סובייטיות לא-רוסיות, "עצמאיות וריבוניות" בשנים 1918—22.

כך קמו בצד הריפובליקה הרוסית (רספס"ר) אוקראינה, בלורוסיה, ליטא, לטביה, אסטוניה, גרוזיה, ארמניה ואזרבייג'אן "העצמאיות והריבוניות". לריפובליקות "ריבוניות" אלו היו ממשלות לאומיות "עצמאיות" ומפלגות קומוניסטיות לאומיות משלהן. בחוזים שנחתמו חגיגית בין ריפובליקות אלו והריפובליקה הרוסית הפדרטיבית נאמר כי העובדה שבעבר השתייכו לקיסרות הרוסית אינה מחייבתן בשום-פנים-ואופן.

לריפובליקות אלו היו אפילו נציגים דיפלומטיים משלהן ויחידות-צבא משלהן. מקום מרכזי נתיחד בחוזים אלה לבעיות הברית הצבאית-המדינית והכלכלית, שלגביהן הודגשה כפיותן של "ריפובליקות ריבוניות" אלו לרוסיה הסובייטית. הצד החוקתי-הפורמלי של יחסי-הגומלים בין הריפובליקות הלא-רוסיות ובין רוסיה נשמר עם זאת בקפידה.

אף-על-פי-כן היו המפלגות הקומוניסטיות הלאומיות רק בחזקת ארגונים אזוריים של המפלגה הקומוניסטית הרוסית. הן מילאו תפקיד של מתווך בין מוקד השלטון במוסקבה ובין האוכלוסיה הלא-רוסית של הריפובליקות ה"ריבוניות". התפקיד הראשון-במעלה שנועד למימוש זכותן של אומות למדינות משלהן היה אפוא ליצור-בעזרת סיסמה זאת-את אשליית קיומה של מדינה לאומית ריבונית. בדברו על הריפובליקה האורבייג'אנית בשנת 1920, ביטא זאת סטאלין באמרו, ללא מבוכה, כי הסיבה האחת שבגללה הסכימה המפלגה הקומוניסטית הרוסית להכריז על אורבייג'אן הסובייטית כיחידה נפרדת היתה הסכנה שהבורגנות והאינטליגנציה המקומיות תאשמנה את רוסיה הסובייטית בכיבושה של ארץ זו; לכן, כדי להוציא קלף חשוב זה מידי האינטליגנציה, יש להכריז כי אורבייג'אן היא מדינה עצמאית. "עצמאות פורמלית זו היא שאלת האסטרטגיה הפוליטית שלנו", אמר סטאלין בהסבירו את מדיניות המרכז המוסקבאי השליט באוני צמרת המפלגה הקומוניסטית האורבייג'אנית.

תפקידן השני של אותן ריפובליקות לאומיות "ריבוניות" היה להקים עמדה קדמית, מחסום-מגן לרוסיה הסובייטית, למקרה שתפרוץ התנגשות צבאית בינה ובין מדינות אחרות. הן היו ל"חגורת-בידוד" רוסית, חיץ בין רוסיה ואירופה.

המפלגות הקומוניסטיות הלאומיות אורגנו על-ידי המרכז שבמוסקבה והיו כפופות לו ללא עירעור. במסגרת השלטון הסובייטי התרכזו בידי מנגנון המפלגה הקומוניסטית כל השלטון הפוליטי, הצבאי והכלכלי והשליטה על החשיבה. אף אחת מן המפלגות הלאומיות הקומוניסטיות הללו לא היה לה עורף לאומי שיערוב לזכותה לשלטון מכוח רצונה על אומתה. האופי ה"בינלאומי" שלהן, הגנתם ומימושם של האינטרסים הרוסיים-ולא של הלאומיים-חייבו להציב יחידות של "הצבא האדום" בשטחי המדינות הללו בחינת ערובה יחידה לשליטה בהן.

סיומו ההגיוני של שלב זה במדיניות הלאומית של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הרוסית היה חיסולן של "ריבוניות" אלו בשנת 1922, כאשר הספיק לו בטחונן-העצמי של מנגנון השלטון הרוסי השוביני להסקת המסקנה שקיום המדינות הריבוניות-להלכה הוא מכשול המפריע לשלטונן הכולל.

חיסול הריפובליקות ה"ריבוניות" ובליעתן על-ידי המרכז הרוסי עם כינונה של ברית הריפובליקות הסוציאליסטיות המועצתיות (סס"ר) בשנת 1922 לא בוצעו על יסוד החלטה פורמלית של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית הרוסית, אף שלמעשה כך הוחלט. הקבוצות השליטות במפלגות הקומוניסטיות הלאומיות קיבלו תוראה לבקש מאת ממשלת מוסקבה-בשם עמיהן-לגלות לעמים אלה רוחב-לב

ולהניח להם להתאחד עם הריפובליקה הסובייטית הרוסית. בתוך יממה, נעלמו בדרך כך לבלי שיוור הריפובליקות הסובייטיות הלא-רוסיות ה"ריבוניות" ונולדה המדינה הרוסית הריכוזית, על כל הסימנים והסממנים החיצוניים של ברית-הריפובליקות. שלש הריפובליקות הבלטיות הצליחו לדחות בעשרים שנה את הפתרון הסופי של בעייתן הלאומית הודות להתנגדות המוצלחת של עמיהן ל"צבא האדום", שעדיין לא מצאה ידו להכריעם. תגובת-הנקם באה לאחר חתימתו של הסכם סטאלין-היטלר בשנת 1939, ולבסוף בשנת 1945.

מנהיגי המפלגה הבולשביית תמיד העמיקו לחשוב כיצד ובאיזו צורה יצרפו לרוסיה אומות אירופיות נוספות, בעלות מסורת מושרשת של ממלכתיות עצמאית. סטאלין ניסה לתת פתרון עיוני לבעיה זאת במכתב שכתב ללנין עוד בשנת 1920; בימינו אלה אנו נוכחים לראות עד-מה ההיסטוריה חוזרת על עצמה. בכמה וכמה מדינות אירופיות, שמעולם לא השתייכו לקיסרות הרוסית, שוב מוצבות יחידות-צבא רוסיות, והמפלגות הקומוניסטיות הלאומיות של מדינות אלו מכירות ללא הגבלה וסויג ב"תפקיד המנהיגותי" שממלאת ברית-המועצות בארצותיהן. ברית צבאית וכלכלית בדמות "חווה-ורשה" ו"קומקון" "מאחדת" אומות שהן עמדות קדמיות רוסיות, שצבא רוסי מוצב בהן, ואילו לתלמידי לנין מיחסים את "דוקטרינת ברוזנייב" על הריבוניות המוגבלת. חריקתם של זחילי הטנקים הרוסיים שמה קץ לאשלייתן של כמה ארצות בדבר ריבוניות לאומית, ואין האנאלוגיה ההיסטורית חסרה אלא שתפנה קבוצת המנהיגים הפוליטיים בארצות "הריבוניות המוגבלת" אל רוסיה בבקשה שתנהג רוח-גלב ותצרף אליה את אומותיהם—מעשה שכבר נעשה ב-1922 וב-1944. בשלב זה, כמובן, אין ריבונותן של ארצות אלו אלא גניבת-דעת, המשתקפת באו"ם בתוספת קולות לברית-המועצות.

במלאות 55 שנה לעלות הבולשביקים לשלטון ויובל-שנים להקמתה של ברית-המועצות ניסחה המפלגה הקומוניסטית הסובייטית בפעם הראשונה בכנות את מטרותיה, ואלו מלמדות על שאיפה להרחבת קיסרותה רבת-הלאומים. בישיבה ב-6 בנובמבר 1972 בקרמל, בנאום חגיגי תחת הכותרת הסמלית, "אוקטובר היקר לקראת נצחון הקומוניזם", הכריז ק. ט. מאזורוב לאמור:

"בבואנו לחוג את יום-השנה של אוקטובר, על סף יובל להקמת ברית-המועצות, יכולים אנו להדגיש בגאווה כי האינטרנאציונליזם הפרולטרני, אשר חושל במעשה הבנייה הסוציאליסטית-הממלכתית, היה לחוק ביחסי עמי האחווה הסוציאליסטית ולגורם רב-כוח בהתקדמותנו המשותפת".

כל המצוי אצל אופי המדיניות והמבנה של שלטון ברית-המועצות יודע כי החוק האמיתי הוא כל שנקבע כחוק על-ידי המפלגה הקומוניסטית הסובייטית. המליצות על "אינטרנאציונליזם פרולטרני" כחוק המעצב את היחסים בין העמים של תחום-ההשפעה המוסקבאי הן ביטוי המנוסח במונחים קומוניסטיים למגמת-ההתפשטות המסורתית של המדינה הרוסית. אולם גם בתחום הפוליטי בשלה העת להתחיל לקרוא לילד בשמו.